

LUTFIYNING FALSAFIY QARASHLARI

*DTPI Pedagogika fakulteti Maktabgacha ta'lim
yo'nalishi 1-bosqich talabasi*

*Usmonova Farangiz Muzaffar qizi.
Berdiyeva Gulzoda Saydulla qizi.*

Annotatsiya.

Ushbu maqolada Mavlono Lutfiyning xayoti o'tgan faoliyati va falsafaga bo'lgan fikrlari va qarashlari batafsil yoritib berilgan .

Kalit so'zlar: Falsafiy qarashlar , jamiyat , falsafiy tadqiqotlar , donolik , ilim – axloq , maqsad .

Kirish. Mavlono Lutfiy XIV asrning oxiri XV asrda yashab ijod qilgan turkigo'y shoirdir. Lutfiy ko'pincha «mavlono» atamasi bilan birga tilga olinadi. «O'zbek tilining izohli lug'ati»da Mavlono so'ziga shunday izoh berilgan: «Musulmon sharqida olim va fozil kishilarni, ustozlarni ulug'lab, ularning nomlariga qo'shib ishlatiladigan so'z». Demak, Lutfiy nomiga Mavlono so'zining qo'shilishi o'z zamondoshlarining yuksak e'tibori va hurmatidan dalolatdir. Shoir o'z davrida sharqda juda shuhrat qozonadi. Alisher Navoiy «Badoiy ul-bidoya»ga yozilgan debochasida Sakkokiy va Lutfiy haqida shunday yozadi: «... birining shirin abyoti ishtihori Turkistonda bag'oyat va birining latif g'azaliyoti intishori Iroq va Xurosonda benihoyat durur ham devonlari mavjud bo'lg'ay». Ko'rinadiki, Sakkokiy ko'proq Movarounnahrda shuhrat topgan bo'lsa, Lutfiy Xuroson, Eron , Iroq tomonlarda shuhrat qozongan va devon tuzgan. Lutfiyning fikricha Falsafa - insoniyatning bir necha ming yillik tarixiy taraqqiyoti davomida yaratilgan madaniyatining ajralmas tarkibiy qismidir. Afsuski, biz ko'p yillar mobaynida eski mafkura ta'siri ostida jahon xalqlarining buyuk ma'naviy boyligi bo'lgan falsafa fanini uning bittagina shakli, ya'ni XIX asming o'rtasida vujudga kelgan - dialektik va tarixiy materializm bilan uyg'unlashtirib, undagi soxtalashgan mavhum g'oyalarga sajda qilib keldik. Natijada yosh avlodni xalqimizning ko'p asrlik madaniyati, boy falsafiy fikrlaridan mahrum qilib qo'ydik. Mustaqillik tufayli bunday salbiy hodisalarga endilikda chek qo'yildi. Mustaqil davlatimizning erkin va hur fikrlash imkoniyatiga ega bo'lgan fuqarolari, ayniqsa, yosh avlod ayni kunlarda mazmunan yangilangan, hozirgi davr talabiga javob beradigan falsafaga muhtoj bo'lmoqdalar. Mazkur darslik ana shunday ehtiyoj asosida yuzaga keldi. Darslik quyidagi tamoyillarga asoslanib yozilgan: 1. Ma'lumki, dialektik va tarixiy materializm falsafasi ma'muriybuyruqbozlik tizimining siyosati bilan chambarchas bog'liqholda, o'zining fan sifatidagi xususiyatini asta-sekin yo'qotib, mafkuraviy g'oyalar yig'indisiga aylanib qolgan edi. Endilikda biz falsafani

siyosiy lashmagan mustaqil fan sifatida rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ldi. Shuning uchun biz eng avvalo, ko'p yillar davomida to'planib qolgan rasmiylashgan mafkuraviy g'oyalardan voz kechib, yangi tafakkur asosida falsafani sinfily va partiyaviy ta'limot sifatida emas, balki umuminsoniy qadriyatlarga javob beradigan fan sifatida rivojlantirishimiz kerak. Shuningdek, falsafa fanining nazariy asoslarini ham qayta ko'rib chiqib, ulami yangi g'oyalar bilan boyitishimiz lozim. Har qanday fanning jamiyatda tutgan o'rnini, istiqboli, uning nazariyasining boyligidadir. Fanning nazariy asoslari qanchalik puxta, mukammal, atroflicha va chuqur ishlangan bo'lsa, uning mavqesi ham shu darajada yuksak bo'ladi. Falsafa - nazariy fikrlarning shakli va qonuniyatlarini ham o'rganuvchi ta'limot bo'lib hisoblanadi. Tafakkur shakllari va qonunlari formali mantiq va falsafa fanlarida o'rganiladi. Formali mantiqnarsa va hodisalarni harakatsiz, barqaror, ziddiyatsizlikda tahlil etishni talab etadi. Unga muvofiq, bir faktda, bir jihatdan olingan ikkita qarama-qarshi fikrlar haqiqat bo'lishi mumkin emas. Bundanfarqli o'laroq, falsafiy tafakkurlash narsa va hodisalarni harakatda, hamma tomonlarini, ziyadditlar birligida tahlil etishni talab etadi. Ziddiyatlarini hisobga olgan tafakkurlash mazmun va shakl, mohiyat va hodisa, ziddiyatlar va boshqa kategoriyalar (tushunchalar) hamda falsafiy qonunlar yordamida tahlil etilayotgan narsaning barcha tomonlarini chuqur va atroflicha bilib olish imkoniyatini yaratadi. Falsafani o'rganish chog'ida asosiy e'tiborni ikki narsaga qaratish lozim. Birinchidan, falsafa - bu eng avvalo, fan. Barcha boshqa fanlar singari u ham o'zining predmetiga ega bo'lib, doimo rivojlanishdadir. Ikkinchidan, falsafa, ayni paytda mafkura hamdir, u mafkuraviy vazifalarni ham bajaradi. Shuni ochiq-oydin aytish kerakki, uzoq yillar davomida falsafaning mafkuraviy xususiyatiga birinchi darajali ahamiyat berildi-yu, ammo uning mustaqil fan ekanligiga unchalik e'tibor berilmadi. Bu esa, o'z navbatida, ayrim olimlar tomonidan falsafa fan emas, u mafkura degan fikrni olg'a surishga turtki bo'lmoqda. Lekin bunday xulosa qilishga hech qanday asos yo'q. Falsafa fanga xos bo'lgan barcha xususiyatlarga ega. Ma'lumki, har bir fanning o'ziga xos obyekti va predmeti mavjuddir. Bu falsafa faniga ham daxldordir. Bizni qamrab oigan, cheksiz va doim rivojlanishda bo'lgan olamni, uning qonuniyatlarini bilish aniq fanlar bilan bir qatorda falsafaning ham vazifasini tashkil etadi. Falsafaning ham, aniq fanlarning ham obyekti bitta, u ham bo'lsa bizni qurshab oigan olamdir. Ammo ularning tadqiqot predmetlari turlichadir. Rang-barang dunyo va undagi hodisalarda bir vaqtning o'zida umumiy va xususiy qonunlar namoyon bo'ladi. Dunyoning alohida olingan va cheklangan sohalarida amal qiluvchi xususiy qonunlarni aniq fanlar o'rganadi. Ular orasida amal qiladigan eng umumiy qonunlar falsafaning o'rganish sohasiga kiradi. Masalan, miqdoriy munosabat va fazoviy o'rinlarni — matematika, issiqlik, nurlanish, elektromagnit va yadro jarayonlarini — fizika, o'simlik va hayvonot olamini - biologiya fanlari, ishlab chiqaruvchi kuchlar va ishlab chiqarish munosabatlarini, ishlab chiqarish usuli va taqsimlash kabilarni - iqtisod fani

o'rganadi. Falsafa alohida fanlar singari dunyoning u yoki bu tomonini emas, balki uni bir butunligicha o'rganadi. Falsafa- aniq fanlarning yutuqlariga befarq qaramaydi, balki eng yangi kashfiyotlarni chiqarib o'rganish, nazariy umumlashtirish zaminida o'sib, ijodiy rivojlanib boradi. Shu ma'noda falsafaning ijodiy boyishi va rivojlanishi bu fanlarning taraqqiyoti bilan bevosita bog'liq. Falsafa tabiatshunoslik uchun voqelikni o'rganishda eng umumiy ilmiy usul bo'lib xizmat qiladi, o'z navbatida, tabiat ilmi yutuqlari ham falsafaning qonun-qoidalarini tasdiqlashda katta rol o'ynaydi. Ko'rinib turganidek, falsafiy ta'limotga asoslanish aniq fanlar mohiyatini bilishga, ularning kashfiyotlarini to'g'ri umumlashtirishga imkon beradi. Ilmiy falsafiy nazariya bilan qurollangan olim boshqalarga nisbatan o'z fanining istiqbolini, mohiyatini chuqurroq bila oladi. Agar har bir fan o'zicharivojlana borsa, kashfiyotlar bir-biri bilan bog'lanmasa va umumlashtirilmasa u vaqtda olam haqida yagona bilim hosil qilish, uning mohiyatini qonun va qonuniyatlarini chuqur bilish mumkin bo'lmay qoladi. Shuning uchun ham aniq fanlar bilan falsafaning o'zaro aloqadorligiga bo'lgan zaruriyat doim saqlanib va kuchayib boraveradi. Falsafa — insoniyatning buyuk ma'naviy boyligidir. U ajdodlar tomonidan yaratilgan madaniy, tarixiy merosning barcha durdonalaridan bekamu-ko'st foydalanish, tabiiy, texnikaviy, ijtimoiy-gumanitar fanlar erishgan ulkan muvaffaqiyatlarga suyanish asosida shakllanib va rivojlanib borish bilan birga, kishilarda olam haqida bir butun, yaxlit dunyoqarash shakllanishida nazariy poydevor vazifasini o'taydi. Shuning uchun barcha ijtimoiy tuzumlarda hokimiyat egalari, ijtimoiy guruhlar, siyosiy partiyalar falsafa fanidan o'zlarining manfaatlarini ta'minlash maqsadida mafkuraviy qurol sifatida faol foydalanib kelganlar. Ayniqsa, shu o'zlar davrida 70 yildan ortiq vaqt mobaynida falsafa ma'muriy-buyruqsozlik tizimining siyosati bilan chambarchas bog'liq holda, o'zining fan xususiyatini asta-sekin yo'qotib, asosan siyosiy tashkilotga mafkuraviy g'oyalarni yig'indisiga aylanib qolgan edi. Falsafa fani turli-tuman oqimlarning, yo'nalishlarning, xilma-xil g'oyalarning tizimlashtirilgan yig'indisidan iboratdir. Shuni e'tiborga olgan holda, siyosiy tashkilotlar, partiyalar, o'zlarining maqsadlarga javob beradigan falsafiy fikr va g'oyalarni nazariy qurol qilib oladilar. Falsafa - (yunoncha «fileo» - sevaman va «sofia» - donolik) donolikni sevaman. Falsafa insonning tafakkur madaniyatini, dunyoqarashini shakllantiruvchi fan. Dunyoqarash esa, kishilarning olam va uning o'zgarishi, rivojlanishi haqidagi ilmiy, falsafiy, siyosiy, huquqiy, axloqiy, estetik, diniy va hokazo qarashlari va tasavurlari majmuasidan iborat. Demak, dunyoqarash - olam haqidagi yaxlit umumlashtirilgan bilimlar to'plamidir. Kishilar tevarak atrofdagi narsa va hodisalar to'g'risida qancha ma'lumotlarga, bilimga ega bo'lsa, ularning dunyo-qarashi ham shu darajada mukammal va puxta bo'ladi. Dunyoqarashning yana bir muhim tomoni shundan iboratki, u insonni qurshab turgan voqelikni anglash, tushunish bilan bir qatorda uni baholashi hamdir. Ilmiy bilimlar dunyoqarash tarkibiga qo'shib baholangach, insonning tevarak-atrofdagi ijtimoiy va

tabiiy reallikda bevosita amaliy yo'I tutish maqsadiga xizmat qiladi. Bundan ko'rinib turibdiki, dunyoqarash insonning dunyodagi o'z o' mi va rolini belgilab beradigan, ongli ravishda to'plangan, izohlangan va baholangan bilimlar majmuidir. Dunyoqarash tarkibiga kishilarning olamni bilish va baholashga oid bo'lgan ishonch va e'tiqodlari, maqsadlari, ideallari, orzu-umidlari, ular faoliyatiga ma'lum yo'nalish beruvchi barcha qadriyatlar ham kiradi.

Xulosa .

Xulosa qilib aytganda Falsafani O'rganishda Lutfiy , Suqrot va Arastu qarashlari aloxida muxim o'rin tutadi. Umuman olganda qadimgi dunyo falsafasi kiyingi davrlardagi falsafiy tafakkur va madaniyatga , kishilish jamiyatining rivojlanishiga ulkan tasir kursatadi .

Adabiyotlar ro'yxati .

1. Ijtimoiy tarmoqlar – Lutfiy faoliyati vikipediya .
2. Karimov I.A. Milliy istiqloq mafkurasi - xalq e'tiqodi va buyuk kelajakka ishonchdir.-T .: « O 'zbekiston», 2011. 34-36-betlar.
3. Forobiy Abu Nasr. Fozil odamlar shahri. - T.: «Xalq merosi», 2013. 184-283-betlar.
4. Tulenov J. Hayot falsafasi. - T.: « O 'zbekiston», 2001. 5-58- betlar.